

כמה הערות ביבליוגרפיות (ב)¹

מאיר חיים בריקמאן
דוב יהודה שטיינמץ

א. זקנו של הרב המגיה בפאת ים

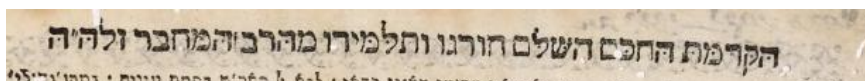
בשדי חמד כללים מערכת מ כלל סא הביא מדברי הרב המגיה בספר פאת ים (שאלוניקי תקצ"ב), ובהמשך תמה אדבריו בזה"ל: "תמיהני שלא זכר תורת מר זקנו הרב בספר שרשי הים ח"א בסוף דף כ"ט....".

והנה מחבר של הספרים פאת ים ושרשי הים הוא הר"ר רפאל יצחק מאייו, הררי"ם לא זכה להקים זרע של קיימא², וכמ"ש בהקדמה לספרו שרשי הים ח"א (שאלוניקי תקס"ז): "כל ימי הייתי מצטער, והיה בלבי כאש בוער, אין די בע"ר, הולך וצ'וער, צער גידול בנים דלא הוו לי כלל... מכל מלמדי השכלתי, מיני רפואות וסגולות כך קבלתי, הרבה יגיעות יגעותי, לקיים מצוות פרייה ורביה חשתי ולא התמהמהתי, ואתנפל לפני ה' לדבר הזה התפללתי, לא שלותי ולא שקטתי, ולא נחתי, יגעותי ולא מצאתי, הנה נא זקנתי, נצחי ותוחלתי אבדתי, אבדתי עובר לעשייתן".

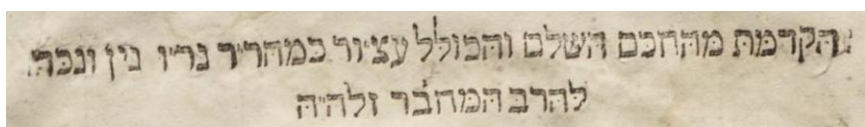
(1) בהמשך למה שכתבנו בגליון א' דרכ עמוד 91, הננו ממשיכים להדפיס מההערות וכו' העולות בעת עבודתנו בההדרת ה'שדי חמד' עבור 'הוצאת ספרים קה"ת'.
לע"ע כתבנו בסדרה זו: 'הצעת פתרון למראה מקום עלום ביד מלאכי' – גליון א' דרכ עמוד 91-92; 'בדעת הב"ח אי אמרינן הלכה כמקיל באבל גם במחלוקת הפוסקים' – גליון א' דרכ עמוד 38 ואילך; 'האם לדעת מהרי"ק אונס בשבועה דמניעת מצוה עדיף מאונס דמניעת טובה' – גליון א' דרכ עמוד 37 ואילך; כמה הערות ביבליוגרפיות (א) – גליון א' דרכ עמ' 160 ואילך.
כאן המקום לעורר, שכל מי שיש בידו הערות או תיקונים בדברי ה'שדי חמד' לשלוח לנו בהקדם כדי שנוכל לתקן במהדורא החדשה, ע"י הדוא"ל editor@kehot.com.
(2) בכל הבא לקמן בנוגע לתולדות חייו של הררי"ם, ראה ב'פרקי תולדות' שנדפסו בריש המהדורה החדשה של שפת הים (מכון הדרת קודש).

לאחר פטירת אשת נעוריו מרת לונה, נישא הררי"ם בזיווג שני למרת ביאה, ועימה בא לביתו בנה הר"ר מרדכי נחום, והררי"ם החשיבו כבנו.

הר"ר מרדכי נחום הנ"ל הוא זה שערך והוציא לאור כמה מספרי אביו החורג, וכמו שנדפס בכותרת ההקדמה לספרו של הררי"ם דרכי חיים (שאלוניקי תקע"ג): "הקדמת החכם השלם חורגו ותלמידו מהרב המחבר זלה"ה, ועליו חתם הצעיר מרדכי נחום ס"ט"; והוא גם הרב המגיה בספר פאת ים (הנ"ל).

וזה שמכנהו השד"ח נכד המחבר, כנראה הוא משום מה שנדפס בכותרת להקדמת הרב המגיה בריש הספר: הקדמת מהחכם השלם והכולל עצ"ור כמהר"ר נר"ו נין ונכד להרב המחבר זלה"ה³.

ב. הרמ"ז – שהובא בספר דברי מנחם

בשדי חמד כללים מערכת מ כלל לה כתב: "וכן כתב מרן החבי"ב בספר פסח מעובין אות ס"ה: הא דלא מחלקין בין עמד שם שנים עשר חדש ללא עמד כדמחלקין לענין מסים [ב"ב ז ע"ב], היינו טעמא דממונא מאיסורא לא ילפינן עכ"ל. וכונתו דכי היכי דממונא מאיסורא לא ילפינן, הכי נמי לא ילפינן איסורא מממונא, כמו שביאר דבריו הרב דברי מנחם סי' תס"ח [הגה"ט] אות

3) ועוד זאת: ע"פ השנים של הדפסת ספרי הררי"ם, לא מסתבר לומר שהמוציא לאור של הספר "פאת ים" אינו הרב מרדכי נחום (הראשון) בנו חורגו של המחבר, כ"א נכדו (של הרמ"נ הנ"ל) באותו שם, וכן אמר לנו הר"ר משה חיים בן יהודע שליט"א (עורך מהדו"ח של הספר שפת הים הנ"ל).

שו"ר מש"כ ב'תולדות' שבריש ספר "שרשי הים" הגד"מ (מכון משנת רבי אהרן, תשפ"ב) הערה 100, וז"ל: "מעניין שבריש ההקדמה לספר שהדפיס אחרי פטירת רבינו 'פאת הים' הוא מכונה על ידי המדפיסים כ'נין ונכד להרב המחבר'. [ו]גם רבי חיים פאלאג' מתיחס לרבינו כ'זקינו' של רבי מרדכי נחום (עי' ספר נשמת כל חי בהשמטות מספר סמיכה לחיים) - גם שם קאי על דברי הרמ"נ בספר פאת ים (בסוף הספר בקונטרס בנים מ"ם), [ו]כנראה שזה מטבע לשון לקרוא לבעל אמו זקינו". ועצ"ע וחיפוש אם יש מקבילות לזה.

ח' בשם הרמ"ז עיין שם... והרמ"ז הנ"ל כתב דמתבאר מדברי הרבנים... דסברי דאיסורא מממונא ילפינן, אף דממונא מאיסורא לא ילפינן, אלמא פשיטא להו דממונא מאיסורא לא ילפינן.

והנה מה שהביא בשם הרמ"ז, הכוונה היא הרב מורי/מר זקני, כרגיל בדברי הדברי מנחם, שהביא מדברי זקנו הר"ר חיים נסים שלמה ב"ר מרדכי מחבר ספר חשק שלמה על חו"מ⁴ בשם הרמ"ז [והרבה מבעלי האסופות לא עמדו ע"ז, וייחסו כמה מהדברים שהביא החשק בשמו של מר זקנו למקובל הרמ"ז (הר"ר משה זכות)⁵].

אולם יש להעיר ממה שהוכיח הגרי"ח סופר (בישורון גליון כ עמ' תרפד אות נג) דגם לסבא רבה שלו (אביו של החשק שלמה), מחבר הספר מאמר מרדכי, מצינו שכינוהו הרמ"ז.

ג. גט מקושר (בולה) חלק ב

כתב השדי חמד כללים מערכת מ כלל פז: "וכתב שם (בגט מקושר) [להר"מ בולה סימן ה אות ד] ... וז"ל: ועיין במה שכתבתי בחלק ב' בדיני המומר ששם

4) אודות חיבורו לאו"ח, ראה במבוא לחשק שלמה מהדור"ח (מכון הכתב תשע"א, עמ' 2) שכתבו בזה"ל: "נכדו רבי מנחם מזכיר בהקדמת ספרו דבר אמת כי רצה להדפיס את ספרו של סבו בית שלמה על טור או"ח, אך לא עלה בידו להדפיס מחסרון כס ומיתת בתו, אמנם בסוף ספרו מביא מספר זה חידושי דינים על סימנים א-כה בטור, וסימנים ד-כח בשו"ע" – הרי שהבינו שלא הספיק להדפיס כ"א חלק מהספר בית שלמה לאו"ח, והשאר לא הגיע לידינו.

אולם לכאורה אין הוכחה דאכן חיבר הרב מספרו בית שלמה יותר על הנדפס, דו"ל נכדו בהקדמת ספרו דבר אמת (שלוניקי תר"ג): "הרמ"ז זיע"א בעל ספר חשק שלמה זלה"ה... כמה צמאה נפשי אותה להקים עו"ל על מזבח הדפוס קונטרס התשו' אמרות טהורות, לזכות את הרבים..., אך זו רעה חולי חסרון כס קשה וההוצאה מרובה אין די בא"ר דין גרמא דעדיין תורה מונחת..., ואולם הא בסיפא סמוך לחתימה אידי דזוטר נסב'ר לבי בקרבי להיות מדפיס תמימים הלא מצער ספר בית שלמה להרמ"ז ז"ל על טור או"ח, טובה חכמה מפוארה הלכות קבועות זכה וברה. ועוד בה אנכי היום לי מר ראשי ראשי מיחזי כמנומר מתה עלי בתי הגדולה... אוי נא כי אין מנחם...".

הרי מרהיטת לשונו נראה שאכן זכה להדפיס את החיבור בית שלמה בשלימותו, וכן נראה ממש"כ בחתימת הספר: "ת"ו [=תם ונשלם] ספר בית שלמה, חידושי דינים אורח חיים, שבח לאל השם נפשינו בחיים", ורק על התשובות התאונן שעדיין לא זכה להדפיסם (שנדפס רק בשנת תרט"ז בהדפסת הספר מכתב שלמה), ועוד נראה מלשונו שסיבת העדר היכולת להדפיס תשובת זקנו היא מחמת חסרון הכס לחוד, ולא מיתת בתו.

5) ובענין זה גופא (שבו דן השד"ח הנ"ל), ראה בכללי הפוסקים וההוראה (פרקש) כלל צד, שכתב: "הרמ"ז בשם מהריב"ל ומהר"ח ש".

הארכת בזה... עכ"ל. והחלק שני שצוין אינו מצוי אצלי, וגם לא שמעתי עד כה שיש ממנו חלק שני".

והנה מוהר"ם בולה מציין כו"כ פעמים בספרו גט מקושר לדבריו שבחלק ב. ונראה שכוונתו הוא לספרו זכות משה, וכן מוכח בגט פשוט סימן עא אות ה שציין לדבריו שבחלק ב סימן ו וסימן ח, ואכן נמצאים הדברים בזכות משה בסימנים הנ"ל. ומה שציין בסימן ה הנ"ל (הובא בשדי חמד שם), נמצא בזכות משה סימן פט".

ד. שו"ת פרי עץ חיים חלק ג – שהובא בעיקרי הד"ט

בעיקרי הד"ט ליו"ד מציין כמה פעמים לשו"ת פרי עץ חיים חלק ג'⁷ (ואינו מציין אלא לחלק זה), והכוונה היא לשו"ת פרי עץ חיים חלק שני שנדפס בשנת יתן בעתו (= תקכ"ח) ע"י בית המדרש עץ חיים באמשטרדם⁸ (ראה במצורף צילום דף השער), ומשום מה מכנהו הרב עיקרי הד"ט בעקבות שו"ת פרי עץ חיים ח"ג⁹, וצ"ב בטעם הדבר¹⁰, ונבקש מקוראי הגליון להעיר בזה.

(6) כנראה, עובדה זו נעלמה מעורכי הגט מקושר במהדו"ח (שבתוך סדרת משנת הגט, ירושלים תשע"ו).

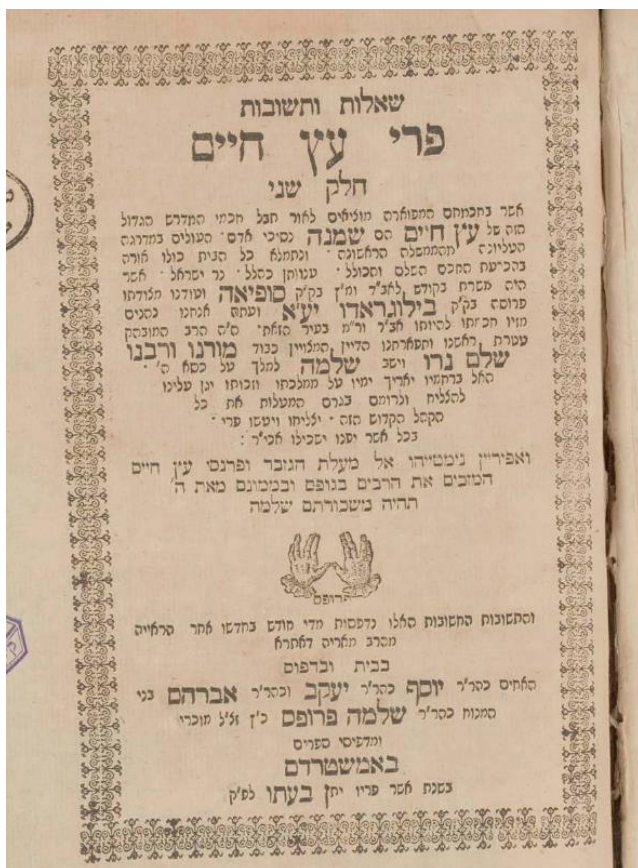
(7) ראה שם בסימן ז אות כז; שם אות לו; סימן יא אות לו; סימן יב אות ה; סימן כא אות מד; סימן כז אות כב; שם אות לח; סימן לא אות א.

(8) אודותו – ראה ב'אוצר כתב-עת תורניים' (ג.י. תש"מ) עמ' 234.

(9) כך זה מקוטלג בקטלוג של הספרייה הלאומית בירושלים ככרך ה, ובהיברו-בוקס ככרך ו, ובאוצר החכמה הוא אחד משני הכרכים שמקוטלגים ככרך ב.

[בספר עיקרי הד"ט יו"ד שנדפס בתוך שו"ע מהדורת פריעדמאן, העירו על הגליון בסימן כז אות כב: "נמצא בחלק ב במהדורת אמ"ד תע"ח", וצ"ל תקכ"ח כנ"ל בפנים, כי גם האות נו"ן מתיבת ית"ן מודגשת ומוגדלת (ראה בצילום)].

(10) וחכם אחד במכתבו אלינו כתב להסביר הדבר ע"פ מה שמצינו שבדף קטז ע"א-ב של ספר הנ"ל (לאחר סימן לה) נדפסה 'הקדמה', ואפשר להבין ממנה שבה מתחיל כרך חדש, ובעיקרי הד"ט (יו"ד סימן ז אות כז, ועוד) מתייחס לתשובה מב שנמצאת כמה עמודים אחרי ההקדמה, ולכן יתכן שהוא התייחס לתשובות אלה כחלק ג של הספר. אולם הסבר זה אינו עולה יפה, כי גם לתשובות שלפני 'הקדמה' הנ"ל מציין בעיקרי הד"ט כחלק ג (ראה סימן כז אות כב שמציין ל"פרי עץ חיים ספר ג' סימן לא", ובסימן לא אות א שמציין ל"שו"ת פרי עץ חיים ח"ג סימן כד").

ה. מהר"ל המוזכר ב'יוסף אברהם' (המשך)

בגיליון הקודם (גיליון א' דלב עמ' 164 אות ד) הערנו בענין זהותו של 'החסיד מהר"ל' שהובא בספר יוסף אברהם, ובעקבות הנכתב שם היתה שקו"ט בזה באחד הפורמים התורניים¹¹, ובהמשך לכך אנו חוזרים וכותבים מה שהתחדש בענין.

חכ"א העיר ממה שמצינו שמהר"ר אברהם הכהן – שגם הוא חי ופעל בעיר שאלוניקי באותה עת של הר"ר יוסף שאלתיאל מחבר ספר יוסף אברהם –

בספרו יוקח נא (סו"ס ק) מזכיר את ר' יעקב ישראל'ג'ה¹² כ'מהרי"ל, דו"ל: "ואשר חנן רוח אלקים בקרבו ילך ויקרא וכו' המובאים בסו"ס בתי אבות למהרי"ד זי"ע הגד"מ ע"י רב רחומאי ח"ק מקובל אלקי מהרי"ל נר"ו¹³".

ועד"ז ב'יוקח נא' בסי' קד סוף סק"א שכתב: "ועמ"ש אני הדל ע"ד הרב המגיה הנ"ל בשו"ת [מעט מים סי' י"ט] שנשאלתי מהר' החסיד מהרי"ל נר"ו על דברת מה שאירע לו איש"ר מברך וכו' שענה בתפלה באמצע הברכה... " ובשו"ת מעט מים שם: "וכדומה לספק זה נשאלתי מהחכם השלם חסיד ועניו כמוה"ר יעקב ישראל'ג'ה נר"ו שהיה עומד וענה איש"ר...".

ויש להוסיף עוד סמוכין לזה מדברי מהר"א הכהן, דבספרו טהרת המים מהדו"ק מערכת י אות כד כתב: "ומן התימא על מהר"י ישראל'ג'ה ז"ל ה"ד בתשו' מעט מים סס"י י"ג דהביא... ", ובמעט מים שם בכותרת הסימן נדפס: "ע"ע חזרת י"ח במנחה מהחכם ח"ק מוהרי"ל נר"ו".

עוד העיר חכ"א על שמצינו בכ"מ שהשם ישראל'ג'ה/ישראל'ז'ה נכתב גם בצורה מקוטעת ליז'ה¹⁴.

וע"פ כהנ"ל אכן מסתברת ההשערה שר' יעקב ליז'ה ור' יעקב ישראל'ז'ה/ישראל'ג'ה – היינו הך, ועפ"ז יובן היטב גם הטעם שכינו להר"י ישראל'ג'ה המהרי"ל (דלכאורה צ"ל מהרי"י) [אלא שלכאורה עצ"ב למה לפעמים החליטו לכנותו בקיצור ליז'ה ולפעמים בשם ישראל'ג'ה/ישראל'ז'ה (גם במעט מים סימן יח כינהו בשם "החסיד החכם חר"י ליז'ה") – ואפילו באותו דרוש].

12 בגיליון הקודם כתבנו שמו כישראל'ז'ה (עם ז'), ע"פ מה שנכתב בכ"מ בספר יוסף אברהם (לך לך דף ל"ב ע"א ד"ה בילקוט; פרשת קדושים דף מ"ו ע"א ד"ה ובוה פ'). אולם בחתימת 'הקדמת המשתדל והמגיה' לספר בתי אבות, וכן בשער ובי'הקדמת המשתדל להביאו אל בית הדפוס' בספר ימי דוד – חתם שמו כיעקב ישראל'ג'ה (עם גימ"ל), וכן הוא בספר יוסף אברהם לדברים (דרוש לסוכות קכה ע"א ד"ה תהלים), וראה עוד לקמן הערה 14.

13 וכנ"ל בגיליון הקודם שם (ובהערה הקודמת) שהר"ר יעקב ישראל'ג'ה הוא הרב המגיה והמוציא לאור של ספר 'בתי אבות' של רבינו יוסף דוד משאלוניקי.

14 ראה ספר מצבות שאלוניקי (עמנואל) ח"א עמ' 265 (מספר 605): "אישטריליג'ה או ישראל'ג'ה, שם שיבוא לפנינו בכת[י]בות שונות. היום נקרא ליג'ה או ליז'ה"; ובספר בית העלמין של יהודי שאלוניקי (מולכו) עמ' 283 (מספר 851) בההערה: "גם ישראל'ג'ה, ישראל'ז'ה, והיום ליז'ה בצורה מקוטעת".